

Népesedési folyamatok területi egyenlőtlenségei a Kárpát-medence országában

*Obádovics Csilla*¹

ABSZTRAKT: A népszámlálások számadatai a legtöbb kelet-közép európai országban 1990 óta csökkenést jeleznek. A népesség-veszteség több tényező eredményeként jön létre. Egyrészt a születések és a halálozások számának negatív egyenlege, másrészt a Kárpát-medencén kívülre történő elvándorlás mértéke meghaladja az onnan visszavándorlók számát.

Tanulmányunkban megvizsgáljuk a Kárpát-medence országainak népességváltozását. Először röviden áttekintjük a Kárpát-medence országában a népességváltozás demográfiai tényezőit az elmúlt évekre vonatkozóan, majd az ENSZ országos népesség-előreszámításainak eredményei alapján megvizsgáljuk a népesség jövőben várható alakulását, kiemelt figyelmet fordítva a korcsoportos különbségekre.

KULCSSZAVAK: népességcsökkenés, idősödő társadalom, népesség-előreszámítás, termékenység, korszerkezet

JEL-kód: J11

Bevezetés

A népszámlálások számadatai a legtöbb **kelet-közép-európai** országban 1990 óta csökkenést jeleznek, ugyanakkor a csökkenés nem minden országban azonos mértékű. Valahol nagyon erőteljes a népességfogyás, máshol kisebb mértékű. A népesség-veszteség több tényező eredményeként jön létre. Egyrészt a születések és a halálozások számának negatív egyenlege, másrészt, az elvándorlás mértéke meghaladja a visszavándorlók számát. A kettő együttes eredője határozza meg a népességszám alakulását.

¹ Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, egyetemi tanár
(obadovics.csilla@uni-sopron.hu)

Tanulmányunkban megvizsgáljuk a Kárpát-medence öt országának – Magyarország, Szlovákia, Ukrajna², Szerbia és Románia – népességszám-változását. Először röviden áttekintjük a népességváltozás demográfiai tényezőit az elmúlt évekre vonatkozóan, majd az ENSZ országos népesség-előreszámításainak eredményei alapján megvizsgáljuk a népesség jövőben várható alakulását a következő harminc évre, kiemelt figyelmet fordítva a korcsoportos különbségekre.

A vizsgált országok területileg hasonló, egymáshoz közel álló országok, politikailag pedig mindegyikük volt szocialista ország; az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás mind az öt országot érintette. Kutatásunk célja az elmúlt harminc év népesedési folyamatainak feltárása és összehasonlítása az öt országban, valamint a következő harminc évben várható változások, különböző tendenciák leíró jellegű bemutatása. A változások miértjére ebben a tanulmányban nem keresünk választ.

Adat és módszer

Az Egyesült Nemzetek Szövetségének Népesedési Osztálya két évente jelentésben adja közre a világ több, mint 200 országára vonatkozó népességszám továbbvezetés (becslését) és előreszámítás eredményeit. Az elmúlt időszakra vonatkozó népességszám-adatok a legutolsó népszámlálás adatain alapszanak, amelyeket évente a népmozgalmi statisztikák – születések száma, halálozások száma, odavándorlás és elvándorlás – segítségével korrigálnak. Az előre számítás kohorsz komponens (alkotóelem) módszerrel történik. Ennek során a jövőre vonatkozóan hipotéziseket állítanak fel az alkotóelemek – amelyek a népességszámot befolyásolják, mint a termékenysége, vagy a születéskor várható élettartam – jövőbeni alakulására vonatkozóan.

Az ENSZ 2019-es felülvizsgálata 235 országra vonatkozóan bemutatja az 1950-től napjainkig tartó lakosságszám-becslést, valamint az 1950–2019 közötti adatokra építve, 2020–2100 közötti időszakra ötéves periódusokra 9 változatban (forgatókönyv szerint), évenként pedig a közepes változatú előreszámítást. A különböző változatok között az eltérés a várható termékenység, a mortalitási és migrációs paraméterekben van.³

² Ukrajna nagy része ugyan nem esik a Kárpát-medencébe, de a tanulmányban az egységes adatforrás alkalmazása miatt a teljes országot idesoroljuk.

³ Részletesen a módszerekről lásd ENSZ 2019 <https://population.un.org/wpp/DefinitionOfProjectionVariants/>

Jelen tanulmányban az ENSZ előreszámítás közepes változata alapján elemezzük az öt országra vonatkozó demográfiai eltéréseket. Először a népességszám múltbeli és jövőbeli várható alakulását, a tendenciákat vetjük össze 1990-től 2050-ig, majd a népességszám alakulására ható tényezőket vizsgáljuk meg. A születések számát elsősorban a termékenységi ráta alakulása, a halálozások számát a születéskor várható élettartam határozza meg.

Végül a 2050-re várható korszerkezeti eltéréseket mutatjuk be az előreszámítás közepes változata alapján.

A népességszám alakulása – múlt és jelen

A vizsgált országok Magyarországgal határos, szomszédos országok, nagyrészt a Kárpát-medencén belül találhatóak. 1990-ben mind az öt országot jelentősen érintette a rendszerváltás. A rendszerváltást követően a népmozgalmi jellemzőkben változások álltak be. A határok megnyíltak, megindult az elvándorlás a fejlettebb nyugati államok felé (Hárs, 2019). Kivétel ez alól Szlovákia a speciális helyzete miatt, Csehország és Szlovákia szétválása más irányú átrendeződést eredményezett. 2000-ig a Csehországba irányuló elvándorlás meghaladta a Csehországból Szlovákiába vándorlók számát. Ez a tendencia 2001-ben megfordult (Vanó, 2005). 1998 és 2008 között közel 290 ezer szlovák állampolgár jelent meg az Európai országokban bevándorlóként – ebből mintegy 93 ezer Csehországban –, míg ugyanerre az időszakra a szlovák statisztika mindössze 14 500 kivándorlót tartott nyilván. A legtöbb hivatalosan kivándorló szlovák állampolgár továbbra is Csehországba távozott (Gödri–Tóth, 2010). Mindezek elég jól mutatják a vándorlási statisztikák pontatlan regisztrációjából adódó nehézségeket. A rendszerváltás azonban nem csak a vándorlási folyamatokat érintette, hatása megmutatkozott más demográfiai mutató alakulásában is (*1. táblázat*).

1. táblázat: Néességszám alakulása az öt országban 1990–2020 között

Ország	Néességszám (ezer fő)				Néességszám-változás (ezer fő)
	1990	2000	2010	2020	
Magyarország	10 377	10 221	9 927	9 660	-717
Románia	23 489	22 137	20 472	19 238	-4251
Szlovákia	5 288	5 399	5 404	5 460	171
Ukrajna	51 463	48 838	45 792	43 734	-7729
Szerbia	9518	9488	8991	8737	-780
Ország	Néességszám változás (%)				Évi átlagos változás (%) 30 évre
	2000/1990	2010/2000	2020/2010	2020/1990	
Magyarország	98,5	97,1	97,3	93,1	-0,24
Románia	94,2	92,5	94,0	81,9	-0,66
Szlovákia	102,1	100,1	101,0	103,2	0,11
Ukrajna	94,9	93,8	95,5	85,0	-0,54
Szerbia	99,7	94,8	97,2	91,8	-0,28

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A legnagyobb népességvesztéséget Románia szenvedte el. A rendszerváltás eredményeképpen az első tíz évben a lakosságszám 5,8%-kal, a következő tíz évben újabb 7,5%-kal csökkent. Harminc év alatt összesen a népességének közel 18%-át veszítette el, ami 4251 ezer főt jelent.

A második a sorban Ukrajna, harminc év alatt az ország népessége 15%-kal csökkent. 7729 ezer fővel élnek kevesebben az országban, mint 1990-ben. Szerbia népességvesztése 8,2%, ami 780 ezer fős csökkenést jelent. Magyarország népességfogyása mindössze 6,9%, ami 717 ezer fős veszteségnek felel meg 1990 óta. A népességfogyás évente átlagosan Romániában 0,66%, Ukrajnában 0,54%, Szerbiában 0,28%, Magyarországon 0,24%, míg Szlovákiában még mindig népesség növekedésről beszélhetünk 0,11%-os növekedést mutatnak az adatok, 1990 és 2020 között 171 ezer fővel nőtt a lakosságszám.

Országon belüli egyenlőtlenségek

Ukrajnán belül megfigyelhető területi egyenlőtlenséget a Kárpát-medencén belüli terület (Kárpátalja) és az országos értékek összevetésével mutathatjuk ki. Míg országos szinten 1993 óta népességsökkenés figyelhető meg, addig Kárpátalján 1994–2008 között beszélhetünk népesség fogyásról, 1994-ig és 2008 után nőtt a népességszám, miközben a kárpátaljai magyarságra a természetes népességfogyás és a nagymértékű elvándorlás volt a jellemző. Kárpátalján, 2005 kivételével természetes szaporodás figyelhető meg, azaz az élveszületések száma meghaladja a halálozások számát.

Szlovákiában is meg kell különböztetni a jellemzően magyarlakta területeket a többségi népesség által lakott területektől. A statisztikai adatok szerint a szlovákok halandósági adatai kedvezőbbek, mint a szlovákiai magyaroké. Ezt az eltérést egyes szakértők a halálesetek nemzetiség szerinti pontatlan regisztrációjának tulajdonítják (Gyurgyik–Kiss, 2010), mások megalapozottnak vélik a magyarok hátrányát halandóság terén (Habicsek, 2003). A felvidéken élő magyarság teljes termékenységi arányszáma 20-25%-kal alacsonyabb az országos átlagnál (Gyurgyik, 2004). Ravasz Ábel becslése szerint (2012) a magukat magyarnak vallók 12%-a roma, így ez is hatással van a statisztikai adatokból számolható halandósági, termékenységi mutatókra.

A romániai magyarok esetében a fogyás mértéke meghaladja a többségi népességre jellemző értékeket, korösszetétele kedvezőtlenebb az országosnál. (Kiss–Barna, 2012:11-12). A romániai magyarok termékenysége és születéskor várható élettartama nem tér el lényegesen az országos értéktől. A születéskor várható élettartam azonossága ellenére azonban a nyers halandósági arányszám (1000 főre jutó haláleset) vonatkozásában jelentős eltérés tapasztalható a magyarok rovására, amely a kedvezőtlenebb korstruktúra következménye (Kiss–Barna, 2012:36).

Az utóbbi évtizedekben a határon túli magyar közösségek közül Vajdaságban alakultak leginkább kedvezőtlenül a népesedési folyamatok, a természetes népmozgalmi veszteség itt volt a legmagasabb. Az elvándorlás szintén itt érte el a legmagasabb értékeket (Kiss, 2012). A régióra jellemző az elnéptelenedés, a lakosság gyorsuló előregedése, a mortalitás növekedése, illetve a születések arányának csökkenése, ugyanakkor a menekültek betelepődése a lakosságszám abszolút növekedését eredményezte (Badis, 2017).

Mi várható a jövőben?

Az ENSZ népesség-előreszámítása szerint a következő 30 évben a legnagyobb arányú népességvesztés Ukrajnában és Szerbiában várható, Ukrajnában a korábbi 7,7 millió fős csökkenést további 8,5 milliós csökkenés követi, ezzel a népességének több, mint 30%-át veszíti el 1990-hez képest 2050-re (2. táblázat). Annak ellenére, hogy várhatóan Szerbia népességvesztése a következő 30 évben átlagosan 0,7% lesz, ezzel a második helyezett a sorban, 1990-hez képest Románai népességvesztése meghaladja Szerbiáét, közel azonos Ukrajna vesztésével, 31%-át veszíti el az 1990-es népességének. Ukrajna népessége csak 1993-tól kezdett csökkenni, addig még kismértékű növekedés volt tapasztalható.

2. táblázat: Népességszám várható alakulása az öt országban a közepes (alap)változat szerint 2020 és 2050 között

Ország	Várható népességszám (ezer fő)				Népesség- szám-válto- zás (%)	Népesség- szám-válto- zás (ezer fő)	Évi átlagos változás (%)
	2020	2030	2040	2050	2050/2020	2050–2020	
Magyarország	9 660	9 338	8 907	8 470	87,7	-1 190	-0,44
Románia	19 238	18 306	17 307	16 260	84,5	-2 978	-0,56
Szlovákia	5 460	5 403	5 217	4 984	91,3	-476	-0,30
Ukrajna	43 734	40 882	38 002	35 219	80,5	-8 515	-0,72
Szerbia	8 737	8 250	7 680	7 084	81,1	-1 654	-0,70

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A népességváltozást meghatározó tényezők

A népességszámot elsősorban a születések száma és a halálozások száma, másodsorban a migrációs egyenleg határozza meg.

Magyarországon a rendszerváltást követően fokozatosan kibontakozó demográfiai mintaváltás⁴ volt megfigyelhető, ami a nyugat-európai országokhoz való közeledésben, a családalapítás és a gyermekvállalás területén nyilvánult meg. Lecsökkent a fiatalok gyermekvállalása, és ezzel együtt kitolódott az anyák első gyermekvállalásának átlagos életkora. A népesség számának csökkenése és az idősödő korösszetétel alakulása a gyermekvállalás, a halandóság és a nemzetközi vándorlási egyenleg együttes változásának következménye (Obádovics, 2018).

⁴ A mintaváltásról lásd bővebben: Spéder, 2006.

Természetes szaporodás/fogyás

A természetes szaporodás/fogyás-mutatót a születések és halálozások számának különbségéből számoljuk ki. Az országok összehasonlítására alkalmas, ha ezt a mutatót a népességszámra vetítve ezrelékben adjuk meg.

1990-ig Magyarország kivételével ez a mutató egész Kelet-Európában pozitív egyenlegű volt. 1990 után a legtöbb kelet-európai országban az egyenleg fokozatosan negatívvá vált. A vizsgált országok közül kivételt képez Szlovákia, ahol jelenleg is meghaladja a születések száma a halálozások számát. Szerbiában 2005-ig hasonlóan alakult a mutató Szlovákiához, azonban 2005 után tovább romlott a mutató értéke. Magyarországon az elmúlt harminc évre negatív egyenleg volt jellemző, ennek ellenére Ukrajna helyzete a leghátrányosabb, ahol a -5 ezrelék körüli vagy azt meghaladó fogyás a jellemző (3. táblázat).

3. táblázat: A természetes szaporodás/fogyás 1000 főre vetített mutatója a vizsgált országokban

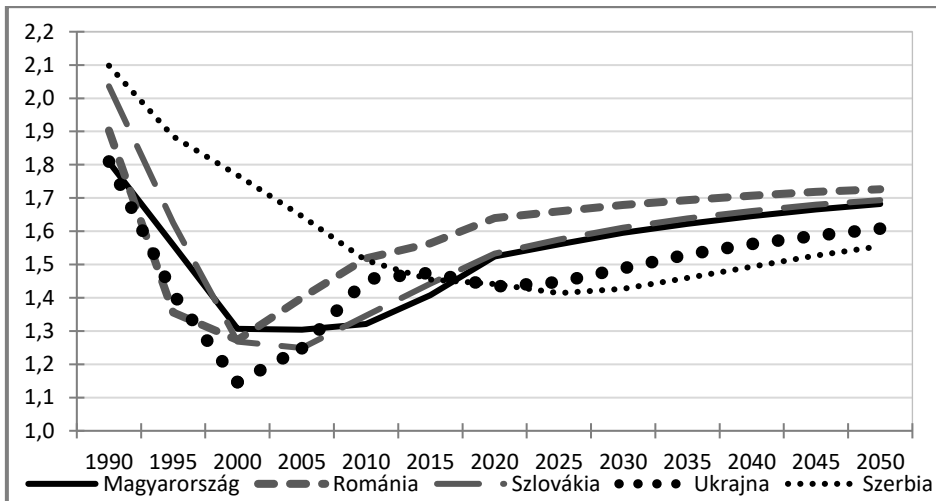
Ország	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2030	2040	2050
Magyarország	-2,1	-3,3	-4,1	-3,8	-3,7	-3,3	-3,3	-4,8	-5,8	-5,5
Románia	2,7	-1,5	-2,5	-1,9	-1,9	-2,8	-3,7	-4,8	-5,5	-6,0
Szlovákia	5,0	2,3	0,2	0,1	0,7	0,8	0,1	-2,6	-4,5	-5,0
Ukrajna	0,5	-4,7	-7,4	-6,9	-5,0	-4,8	-6,1	-7,2	-7,4	-7,9
Szerbia	5,1	3,0	0,8	-1,2	-2,6	-3,5	-3,9	-5,2	-6,5	-7,0

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Termékenységi arányszám

A népességszám változásának egyik meghatározója a születések száma, ami elsősorban a termékenységi arányszámtól⁵ függ. A rendszerváltás idején még kedvezően magas termékenységi arányszámokkal találkozhatunk a Kárpát-medence országaiban (1. ábra).

⁵ Teljes termékenységi arányszám azt fejezi ki, hogy ha az adott év termékenységi adatai állandósulnának, akkor egy nő élete folyamán átlagosan hány gyermeknek adna életet.

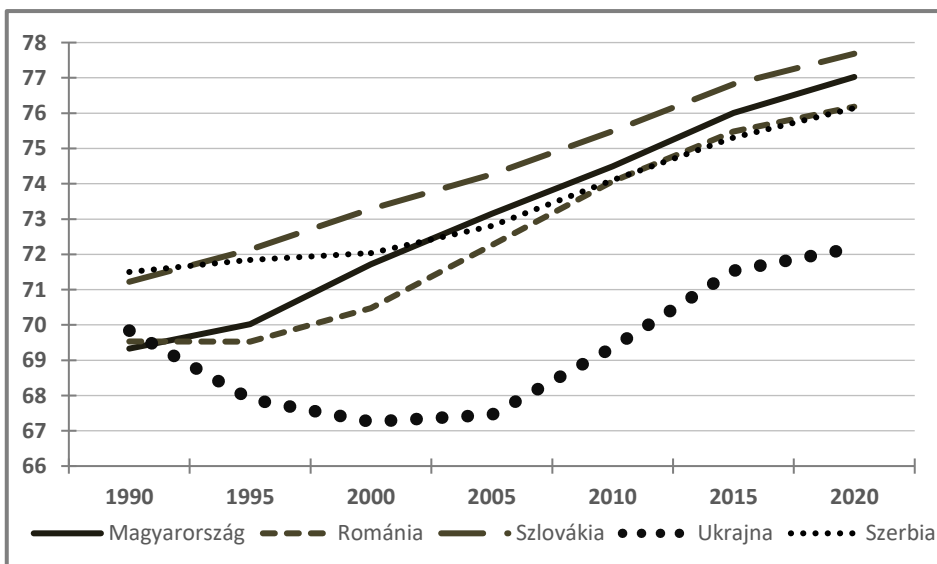
1. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása 1990–2020 között és az ENSZ népesség-előreszámítás alapváltozata szerinti termékenység az öt vizsgált országban

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A rendszerváltás egyebek között jelentősen hatott a gyermekvállalási hajlandóságra. 1990 után egy tíz éves zuhanás következett be, Szerbia kivételével mind a négy országra hasonlóan jellemző volt a nagymértékű visszaesés. Az 1,3 körüli értékre való csökkenés sajnos a jövőre nézve, hosszabb távon is kifejti hatását, hiszen a meg nem született gyermekek a szülőképeskorú nők számát is befolyásolja, ami a következő generációk népességszámára a továbbiakban is negatív hatást gyakorol. Az utóbbi tíz évben ugyan mérsékelt emelkedés tapasztalható a termékenységben, de ez a szint meg sem közelíti a természetes reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket. Szerbia viselkedése e téren jelentősen eltér a többi országtól, lényegesen lassabb a csökkenés, ellenben napjainkban a vizsgált országok közül a legalacsonyabb értékkel itt találkozhatunk és a jövőre vonatkozó feltételezés is ezt erősíti. Lassú emelkedést csak 2030 után feltételeznek a kutatók. Annak ellenére, hogy az országok közötti különbségek csökkennek az idő előrehaladtával, 2050-ben még jól kimutathatók az eltérések. Romániában a legmagasabb a termékenységi arányszám már az évezred elejétől, Magyarország és Szlovákia 2050-re megközelíti a romániai értéket, de el nem éri azt. Ukrajna néhány évtől eltekintve a második legalacsonyabb értékkel rendelkezik.

Születéskor várható élettartam

A népességszám változásának másik meghatározója a születéskor várható élettartam. Hosszabb távon ez a mutatója Ukrajna kivételével minden országnak növekszik (2. ábra). 1990-ben még Szerbia és Szlovákia értéke volt a legmagasabb, de 2005-től már Magyarország lépett előre a második helyre, megelőzve Szerbiát. Szlovákia végig megőrizte vezető helyét, de a különbség Magyarország és Szlovákia között folyamatosan csökkent. Magyarország az utolsó helyről indult, Romániától mindössze 0,2 évnyi különbséggel lemaradva. Szerbia mutatójának mérsékeltteljebb emelkedése folytán 2010-től Romániával fej-fej mellett haladt 2020-ig. Ukrajna esetében teljesen eltérő tendenciával találkozunk. 2005-ig csökkent az országban a születéskor várható élettartam, majd a többi országgal közel azonos mértékben emelkedett 2020-ig. 1990-ben még mindössze 1,4 évvel volt Szlovákia mögött, 2005-ben már 6,8 év volt a lemaradása, végül 2020-ban 5,5 év volt a különbség. Az előreszámítás során az ENSZ egyenletes lineáris emelkedéssel számol 2050-ig, bár a születéskor várható élettartam folyamatos növekedésének biológiai korlátai vannak. 2050-re Szlovákiára átlagosan 82 évre, Ukrajnára 76,3 évre számítanak az előreszámítás alapváltozata esetén.

2. ábra: Születéskor várható élettartam

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Migráció

A népesség-előreszámítás legbizonytalanabb tényezője a nemzetközi vándorlás. A vizsgált országokban az elmúlt évtizedekben különböző vándorlási folyamatok voltak megfigyelhetők. A folyamatokat legtöbb esetben politikai vagy gazdasági hatások befolyásolták. A határnyitás, a szabad munkaerő-áramlás és a kettős állampolgárság bevezetése a vándorlási folyamatokat indukálta. Mindezek a vándorlási adatok pontos regisztrációját is nehezítették. Amíg a korábbi években a külföldi állampolgárok bevándorlása volt a jellemző Magyarországra, az ezredforduló után a magyar állampolgárok bevándorlása váltotta fel. Az utóbbi években a nyugatra történő továbbvándorlás lett a jellemző irány (Gödri et al., 2014; Bleha et al., 2014).

A statisztikai nyilvántartás pontatlanságát tükrözi, hogy a tükörstatisztikák szerint 1998 és 2008 között közel 290 ezer szlovák állampolgárt regisztráltak az Európai országokban, ugyanakkor a szlovák statisztika mindössze 14 500 kivándorlót tartott nyilván. A legtöbb hivatalosan kivándorló szlovák állampolgár továbbra is Csehországba távozott (Gödri-Tóth, 2010).

Ukrán hivatalos statisztikai adatok alapján az utóbbi évtizedben a kivándorlók száma minden évben meghaladta a betelepültekét Kárpátalján, így Ukrajnán belül Kárpátalja rendelkezik a legrosszabb nemzetközi migrációs mérleggel (Tátrai et al., 2018:9). A hivatalos ukrán statisztika a munkaerő-migrációt, annak jelentős részben illegális jellege miatt, nem tudja megfelelően nyilvántartani, így, csak becsléseink lehetnek az érintettek létszámáról. Egyes felmérések szerint a megye területéről 125-250 ezer ember dolgozik külföldön (Tátrai et al., 2018:12).

A nyolcvanas évek második felétől, 1987–1991 között egy igen nagyméretű elvándorlási és menekülthullám következtében mintegy 100 ezer magyar hagyta el Erdélyt. A rendszerváltást követő periódusban megindult a többségi románság Nyugat-Európába irányuló tömeges elvándorlása is. A kilencvenes években azonban a magyarok továbbra is erősen felül voltak reprezentálva a migráns népességben belül (Kiss, 2012). 1992–2002 között az ország teljes migrációs vesztesége 825 ezer, ami évi átlagban -3,6 ezrelékes vándorlási egyenlegnek felel meg (Kiss–Barna, 2012). Az ezredfordulót követően a romániai migrációs kontextus alapjaiban átalakult, az ország népessége intenzíven bekapcsolódott a migrációs folyamatokba. Az ország az egyik legjelentősebb kelet-európai kibocsátó orszaggá vált (Kiss–Barna, 2012).

A vándorlási adatok bizonytalanságát az EU csatlakozást követő határnyitás jelentősen megnövelte. Az EU országok tükörstatisztikái alapján lehet valamilyen becslést adni a külföldön életvitelszerűen élő idegen nemzetiségű állampolgárok számáról, de ez a becslés közel sem hasonlít a hivatalos statisztikákban regisztrált vándorlási adatokhoz. Az ENSZ a népesség-előreszámításhoz a hivatalos statisztikák múltbeli adatait használja fel a jövőre vonatkozó hipotézisek felállításához, ennek alapján a következő adatokkal számol a projekció során (4. táblázat):

4. táblázat: A migrációs egyenleg⁶ (ezer fő) és a migrációs ráta⁷ (ezrelék) alakulása a múltban és várható alakulása a jövőben a vizsgált országokban

Ország	1990–1995	1995–2000	2000–2005	2005–2010	2010–2015	2015–2020	2020–2025	2025–2030	2030–2050 között minden öt éves periódusban
Migrációs egyenleg (ezer fő)									
Magyarország.	100	78,6	61,6	25,5	30	30	30	30	30
Románia	-520	-580,8	-468,2	-774,6	-300	-370	-75	-40	-40
Szlovákia	-15,1	-3	1,2	-8,9	11,4	7,4	5	5	5
Ukrajna	74,4	-462,3	-165,5	269,5	132,2	50	20	20	0
Szerbia	178,4	-495,9	-276,3	-119,6	29,6	20	-50	-50	-50
Migrációs ráta (ezrelék)									
Ország	1990–1995	1995–2000	2000–2005	2005–2010	2010–2015	2015–2020	2020–2025	2025–2030	2045–2050
Magyarország	1,9	1,5	1,2	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7
Románia	-4,5	-5,2	-4,3	-7,4	-3,0	-3,8	-0,8	-0,4	-0,5
Szlovákia	-0,6	-0,1	0,0	-0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2
Ukrajna	0,3	-1,9	-0,7	1,2	0,6	0,2	0,1	0,1	0
Szerbia	3,7	-10,2	-5,9	-2,6	0,7	0,5	-1,2	-1,2	-1,4

Forrás: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Migration/>

Eszerint a jövőbeli feltételezés szerint Magyarország népessége átlagosan évente hatezer fős többletkezéssel jut a vándorlás eredményeképpen,

⁶ Migrációs egyenleg: az odavándorlók és elvándorlók számának különbözete

⁷ Migrációs ráta: a migrációs egyenleg ezer főre vetítve.

míg Szlovákia esetében a korábbi ingadozó egyenleg után évi átlagos ezer fős pozitív egyenleggel számolnak. Ezzel szemben Szerbia és Románia várhatóan további közel háromezrezer fős veszteségre számíthat a következő harminc évben. Ukrajna népességére összességében pozitívan hatott a migráció, a jövőben azonban ez a pozitív hatás megszűnik, az elvándorlás és bevándorlás kiegyenlítődik, az egyenleg 2030 után nullán áll meg.

A migrációs adatok bizonytalanságára mindenképp fel kell hívni a figyelmet. Ezt támasztja alá például az ENSZ külföldön élő magyar állampolgárok számát tartalmazó adatsora, amely szerint 2019-ben 300 ezer fővel több magyar állampolgár élt Európa valamely országában, mint 1990-ben (5. táblázat). A vándorló népesség a korszerkezetre, ezen keresztül a születések számára is hatással van. A fiatalok elvándorlása a születendő gyermekek számára negatívan hat, a társadalom öregedését pedig tovább erősíti, így befolyásolja a népesség-előreszámítást is. *Magyarország esetében például a népességcsökkenést fokozná, amennyiben a migrációkutatók becslésének helyt adó elvándorlást vennék figyelembe (Gödri, 2018), és ugyanez vonatkozhat Szlovákia és Ukrajna vándorlási adataira is.*

5. táblázat: Külföldön élő magyar állampolgárok száma 1990–2019 között (Stock)

Év	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019
Külföldön	387514	404699	421411	468156	513838	554781	632126
ebből Európában	165727	195175	225603	289990	348298	396514	463378

Forrás: UN WPP Database 2019 Country of Origin: Hungary

Korszerkezeti összevetés

Egy ország népességének korszerkezetét a főbb korcsoportok arányával, valamint különböző korszerkezeti mutatóval lehet jellemezni. A legáltalánosabban alkalmazott korszerkezeti mutatók a gyermekkorú népesség, a munkaképes korú népesség valamint a nyugdíjas korú népesség aránya. Az idősödés folyamatát mérő mutatók közül az öregedési index, amely hagyományosan a 65 év felettek és a 15 év alattiak viszonyát fejezi ki. Gazdasági szempontból fontos a produktív és a posztproduktív népesség

korcsoportjai közötti mennyiségi kapcsolat (Kacserova et al., 2012). Ez kétféle viszonylatban is mérhető. Az egyik esetben a már munkaképes korból kilépő népességcsoportot vetítjük a munkaképes korú népességre, a másik esetben ennek a reciprokát vesszük.

Az egyik legkönnyebben értelmezhető mutatószám a medián életkor. A medián életkor a korösszetétel egy mutatószámmal történő kifejezésére alkalmas mérőszám. A vizsgált népesség azon tagjának életkora, akinél idősebbek és fiatalabbak egyenlő számban fordulnak elő.

1990-ben Szerbiában élt a legkisebb arányban 65 év feletti személy, a gyermekkorúak aránya pedig Szerbiában volt a második legmagasabb (6. táblázat). A második legfiatalabb ország Szlovákia volt, minden negyedik személy gyermekkorú volt és csak a népesség 10%-a volt 65 év feletti. Mivel a népességszám a legtöbb országban csökkent, a születések száma is csökkent, a születéskor várható élettartam nőtt, mindezek egyenes következménye az előregedő társadalom.

6. táblázat: Korszerkezeti mutatók alakulása

	1990	2020	2050	1990	2020	2050
	Öregedési index (%)			Gazdasági eltartó-képesség		
Magyarország	65,9	139,9	201,9	4,4	3,0	1,9
Románia	43,8	123,9	192,0	5,5	3,1	1,9
Szlovákia	40,3	107,4	211,2	5,5	3,8	1,8
Ukrajna	56,5	106,0	180,1	5,0	3,7	2,2
Szerbia	40,3	124,0	204,0	6,2	3,1	2,1
	65 év felettek aránya %			15 év alattiak aránya %		
Magyarország	13,5	20,2	28,0	20,4	14,4	13,9
Románia	10,4	19,2	27,7	23,7	15,5	14,4
Szlovákia	10,2	16,7	28,9	25,4	15,6	13,7
Ukrajna	12,0	16,9	25,5	21,2	16,0	14,2
Szerbia	9,6	19,1	26,6	23,8	15,4	13,1

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 65 év felettek aránya több mint kétszeresére (Ukrajna, Magyarország), 2,5-szeresére (Románia,) illetve közel háromszorosára (Szlovákia, Szerbia) nő 60 év alatt, miközben a gyermekkorúak aránya 6,5-11,7% közötti százalékponttal lesz kevesebb. A legnagyobb visszaesés Szlovákiában várható (11,7%-os csökkenés) míg Magyarországon és Ukrajnában

várható a legkisebb, 6,5-7 százalékpontnyi csökkenés a gyermekkorúak arányában.

A gazdasági eltartóképesség mutatója (Kacserova et al., 2012) kifejezi, hogy egy nyugdíjast hány gazdaságilag aktív állampolgár tart el. Amíg 1990-ben ez a mutató 4,4 és 6,2 között volt az öt országban, 2020-ra 3-4 közé esik, azaz 3-4 gazdaságilag aktív emberre jut egy nyugdíjas.

2050-re nagyon súlyos helyzet áll elő, amikor átlagosan 2 gazdaságilag aktív polgárnak kell eltartani egy nyugdíjast (6. táblázat).

A Kárpát-medence országainak medián életkorában jelentős eltérések tapasztalhatók. 1990-ben a legfiatalabb népességű ország Szlovákia volt a vizsgált országok közül 31,2 évvel, a legidősebb Magyarország 36,4 évvel. 2020-ra Románia felzárkózik Magyarországhoz, 10,4-es növekedéssel, míg a másik 3 ország közel két évvel maradnak el. 41,2-41,4 medián életkorral. A medián életkor minden országban növekszik, mindegyik ország népessége öregszik. A növekedés intenzitása a népesség-előreszámítás alapváltozata szerint jelentős eltéréseket mutat. Szlovákia medián életkora a következő 30 évben 7,7 évvel növekszik, míg Ukrajnáé mindössze 4,1 évvel. A másik három ország 5 év körüli medián életkor növekedésre számíthat (7. táblázat).

7. táblázat: Medián életkor

Ország	1990	2020	2050	növekedés 1990–2020 között	növekedés 2020–2050 között
Magyarország	36,4	43,4	48,5	7,0	5,1
Románia	32,6	43,0	48,0	10,4	5,0
Szlovákia	31,2	41,2	49,0	10,0	7,7
Ukrajna	35,3	41,4	45,4	6,1	4,1
Szerbia	33,2	41,2	46,4	8,0	5,2

Forrás: ENSZ adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Népességdinamikai összefüggések

A népesség számának változása lehet pozitív vagy negatív irányú. Két tényező együttesen határozza meg a népességváltozás irányát. Amennyiben a természetes szaporodás mellett a bevándorlás mértéke meghaladja az elvándorlók számát, mindkét tényező együttesen járul hozzá a népesség növekedéséhez. Amennyiben természetes fogyás mellett az elvándorlás

mértéke meghaladja a bevándorlók számát, a két tényező együttesen erősítik a népességcsökkenés folyamatát. Magyarország és Románia az elmúlt 30 évben és a következő 30 évben egyaránt népességvesztő ország, az eredője a folyamatnak azonban eltérő. Míg Magyarország esetében a természetes fogyás határozza meg a népességváltozás irányát (pozitív migrációval számol az ENSZ), addig Románia esetében mindkét tényező egy irányba, a népességcsökkenés irányába hat. Ukrajna és Szerbia népessége az első időszakban még növekedést mutatott, amelyet mindkét tényező, a természetes szaporodás és a migráció is egyaránt erősített, de a demográfiai tényezők különbözőképpen alakulnak. Míg Ukrajna esetében a pozitív migrációs egyenleg nullára csökken, addig Szerbia estében már a múltban is negatívvá vált az egyenleg és ez várhatóan megmarad a jövőben is. Szlovákia a harmadik csoportba tartozik, hiszen a születés és halálozás egyenlege sokáig pozitív tartományban van, csak 2025-re történik változás e téren. Migrációs egyenlege épp ellenkezőleg, a rendszer-váltást követően volt negatív, 2010-től azonban végig pozitív egyenleggel számol az ENSZ. A pozitív migrációs egyenlege ellenére 2050-re Szlovákia népessége is az előreszámítás szerint csökkenni fog, a tartósan 2,1 alatti termékenységnek köszönhetően (8. táblázat).

8. táblázat: Népességdinamikai összefüggések

	Magyarország	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Szerbia
Természetes szaporodás/fogyás					
1990	-	+	+	+	+
2020	-	+	-	-	-
2050	-	-	-	-	-
Vándorlási egyenleg					
1990	+	-	+	-	+
2020	+	+	+	-	-
2050	+	+	0	-	-
Népesség-változás					
1990	-	+	+	-	+
2020	-	+	-	-	-
2050	-	-	-	-	-

Forrás: Saját szerkesztés

Összefoglalás

A tanulmány célja a Kárpát-medencében található öt ország demográfiai folyamatainak, népesedésére ható tényezőinek, egymástól való eltéréseinek feltárása volt az elmúlt harminc évre és az ENSZ népesség-előreszámítása szerinti alakulása a következő harminc évben. Összegzőképpen elmondható, hogy bár mind az öt országot érintette a rendszerváltás, mind az öt ország rendelkezik nagyobb magyar létszámú közösséggel, Magyarországgal mind a négy ország határos, a demográfiai folyamatok mégis másként alakulnak, más tényezők hatnak a népességszám alakulására. Mind az öt országra népességvesztés lesz jellemző, de a veszteség mértéke eltérő. Közel 20%-kal csökken Ukrajna és Szerbia népessége 2050-ig, ami Ukrajna esetében 8,5 milliós veszteséget, Szerbia esetében 1,65 milliós veszteséget jelent. Szlovákia népességmegtartó-képessége tűnik a legerősebbnek, mindössze 8,7%-nyi, kevesebb, mint félmillió főnyi népességcsökkenést jeleznek előre a számítások. Magyarország s Románia esetében 15% körüli népességcsökkenés várható. Megjegyzendő, hogy **a migrációs adatok pontatlansága miatt az előreszámítás eredményeit óvatosan kell kezelni.**

A népesedési folyamatok, a termékenység, a születéskor várható élettartam és a migráció a korszerkezet alakulására is hatással van. Az előreszámítás szerint a legjelentősebben Szlovákia népessége öregszik a magas születéskor várható élettartamnak és viszonylag alacsony termékenységi mutatójának köszönhetően. Legfiatalabb korszerkezetű ország Ukrajna lesz, a többi országtól jelentősen elmaradó születéskor várható élettartam mutatója miatt. Mind az öt ország népessége öregszik, a gazdaságilag aktív népesség aránya csökken, a nyugdíjasok aránya nő. Általánosságban elmondható, hogy a következő 30 évben komoly problémákkal kell szembe néznie minden országnak, a gazdasági eltartó-képesség mutató 1,8-2,2 között alakul, ami annyit jelent, hogy átlagosan 2 aktív korú tart el egy nyugdíjas korú polgárt. Ennek a problémának a megoldására most kell felkészülni.

Irodalomjegyzék

- Badis, R. (2017): Demográfiai folyamatok és etno-kulturális reprodukció vizsgálata a vajdasági magyarok körében. Identitás Kisebbségkutató Műhely 2017.
- Bleha, Branislav Šprocha – Boris, Vaňo – Földházi, Erzsébet (2015): Population projections for Hungary and Slovakia at national, regional and local levels. <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGPopulationProjectionsHUSK.pdf>
- Csata I. – Kiss T. (2007). Népesedési perspektívák: az erdélyi magyar népesség regionálisan tagolt előreszámítása húsz és harminc éves időtávra. Kolozsvár: Kriterion.
- Gödri I. (2018): Nemzetközi vándorlás. In: Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs.: Demográfiai portré. 2018, KSH NKI, Bp., 237–271.
- Gödri, I. – Soltész, B. – Bodacz-Nagy, B. (2014): Immigration or emigration country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: A longer-term historical perspective. Working Papers on Population, Family and Welfare, No. 19, Hungarian Demographic Research Institute, Budapest, p. 75. <http://demografia.hu/en/publicationsonline/index.php/workingpapers/article/view/318/571>
- Gödri I. – Tóth P. P. (2004) „Bevándorlók társadalmi helyzete”: in: Társadalmi riport 2004, Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 425–438.
- Gödri I. – Tóth E. F. (2010): Magyarország, Románia és Szlovákia kivándorlási folyamatai a rendszerváltozások után – eltérések és hasonlóságok. Demográfia, 2010. 53. évf. 2-3. szám, 157–204.
- Gyurgyik L. (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Pozsony: Kalligram.
- Gyurgyik L. – Kiss T. (2010): Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése. Eölkik, Budapest.
- Hablicsek L. (2003): Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991-től 2021-re. Kutatási jelentés. KSH NKI.
- Hárs Á. (2019): Migráció és Munkapiac. *Educatio* 28 (1), pp. 42–57 (2019)
DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.1.4>
- Kacserova, M. – Ondackova, J. – Mladek, J. (2012): A comparison of population ageing in the Czech Republic and the Slovak Republic based on generation support and exchange. *Moravian geographical report*. 4/2012, Vol.20. 26-38. p
- Kiss Tamás (2012): Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. *Educatio* 2012/1. pp. 24–48.
- Kiss, T. – Barna, G. (2012): Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

- Obádovics Cs. (2018): A népesség szerkezete és jövője. In: Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs.: Demográfiai Portré, 2018. KSH NKI, Bp., 271–294.
- Ravasz Ábel (2012): Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés. Kempelen Intézet, Komárom.
- Spéder Zs. (2006): Mintaváltás közben. A gyermekvállalás időzítése az életútban, különös tekintettel a szülő nők iskolai végzettségére és párkapcsolati státusára. Demográfia, 2006. 49. évf. 2-3. szám, 113–149.
- Tátrai, P. – Molnár, J. – Molnár, D. I. – Kovály, K. – Eröss, Á. – Ferenc, V. – Rákóczi, K. (2018): A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. Metszetek-társadalomtudományi folyóirat, 7(1), 5–29.
DOI: <https://10.18392/metsz/2018/1/1>
- Vanó B. (szerk) (2005): Population in Slovakia 2004, INFOSTAT.